

*Takısız ad tamlamaları**

Hürriyet Gökdayı

Mersin Üniversitesi, Mersin

Türkiye Türkçesinin dilbilgisini betimlemek için yapılan araştırmalar ve yazılan kitaplar arasında, bazı hususlarda derin ayrılıklar olduğu bilinmektedir. Eylemsilerin türemiş olup olmadıkları, +cA ekinin türü gibi konular bu hususlardan birkaçıdır. Takısız ad tamlamaları da varlığı ve işlevi hususunda farklı açıklamaların bulunduğu bir konudur. Bazı dilbilgisi kitaplarında bu tür tamlamalara yer verilirken (Hatipoğlu 1972: 18–21; Atabay – Kutluk – Özel 1983: 56–57; Koç 1996: 432–436; Gencan 2001: 188–189), bazılarında bunlar sıfat tamlaması olarak adlandırılmaktadır (Şimşek 1987: 357; Ergin 1989: 359; Banguoğlu 1990: 345; Ediskun 1992: 122–123; Korkmaz 2003: 275). Dilbilgisi öğretiminin çeşitli düzeylerinde ve sözcük gruplarının (öbeklerinin) incelenmesinde karışıklıklar yaratan bu farklı sınıflandırmaların dilbilgisel geçerliliğinin ve Türkçe konuşanlar açısından kabul edilebilirliğinin tartışılması gerekmektedir. Bu çalışmada, önce tamlamalardan kısaca söz edilecek, ardından çeşitli dilbilgisi kitapları takısız ad tamlamalarına karşı tutumları yönünden karşılaştırılacak, daha sonra da verilen örneklerin takısız ad mu yoksa sıfat tamlaması mı oldukları üzerinde durulacaktır. En sonunda da, iş yeri, şirket ve ürün adlarında yaygın olarak karşılaştığımız iki adın ek almadan yan yana getirilerek kullanıldığı çeşitli örnekler bu incelemenin ışığında değerlendirilecektir.

Türkçede çok yaygın kullanılan sözcük gruplarından olan tamlamalar kısaca şöyle açıklanabilir: Bunlar, bir ad ile bir başka adın veya sıfatın oluşturduğu öbeklerdir. Bu sebeple, tamlayan olan ögenin sözcük türüne göre ad ve sıfat tamlamaları olarak iki alt grupta incelenmektedirler. Ad tamlamaları, genellikle iyelik eki (+(s)I, +(s)U) almış bir ad ile onu "sahiplik, ait olma"

* II. Dil ve Edebiyat Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (2004) Ankara: Mayıs.

ilişkisi yönünden tamamlayan ve kendisinden önce gelen bir başka addan oluşur. Tamlama ile gösterilmek istenen kavram konuşan kişi açısından belirlense, tamlayan olan sözcük, *adlar-ın yapı-sı, dergi-nin önem-i, şiir-in anlam-ı* örneklerindeki gibi "tamlayan durumu veya ilgi eki" $(+(n)In, +(n)Un)$ alırken, aynı kavram belirsiz ise yine *dil inceleme-si, söylem çözümleme-si, gül koku-su* vb. örneklerdeki gibi tamlayan yalın durumda kullanılır. İç içe geçmiş iki ad tamlamasının oluşturduğu tamlamalar ise, *kiraz ağacı-nın çiçekler-i, konuşma dili-nin kurallar-ı* gibi örneklerde görüldüğü üzere zincirleme ad tamlaması olarak adlandırılmaktadır (Hatipoğlu 1972: 11-12; Atabay-Kutluk-Özel 1983: 52-58; Şimşek 1987: 346-357; Ergin 1989: 359-363; Ediskun 1992: 114-123; Banguoğlu 1990: 331-336; Koç 1996: 429-438; Gencan 2001: 184-189; Korkmaz 2003: 270-277; Eker 2003: 363-367). Sıfat tamlaması ise, *neşeli kız, bir elma, hangi araba* vb. örneklerdeki gibi bir ad ile onu niteleyen ya da belirten ve kendisinden önce gelen bir sıfattan oluşmaktadır (Hatipoğlu 1972: 25-29; Atabay - Kutluk - Özel 1983: 73-76; Şimşek 1987: 323-337; Ergin 1989: 359; Ediskun 1992: 144-145; Banguoğlu 1990: 342-345; Koç 1996: 439-440; Gencan 2001: 211-213; Korkmaz 2003: 350; Eker 2003: 367-368).

Tamlamalar hakkında hemen her kaynakta bulunabilecek olan bu bilgilerden sonra "takısız ad" ya da "sıfat" tamlamasıyla ilgili ayrıntılara değinilmesi gerekmektedir. Önce bu tür tamlamaları "takısız ad" diye adlandıranlar ile bu tür sözcük gruplarını "sıfat" tamlaması olarak kabul eden araştırmacıların görüşleri karşılaştırılacaktır.

Takısız ad tamlaması terimini kullanan dilbilgisi araştırmacılarına göre, bu tür tamlamalar iki adın tamlanan/iyelik ve tamlayan/ilgi eki almadan, anlam bakımından birbirine bağlanarak oluşturdukları sözcük öbekleridir (Hatipoğlu 1972: 18; Atabay - Kutluk - Özel 1983: 56; Koç 1995: 432-436; Gencan 2001: 188-189; Eker 2003: 366). Bu öbeklerde genellikle tamlayan olan unsur, tamlananın neden yapıldığını (*demir kapı, tahta köprü, naylon çorap, ipek gömlek* vb.) veya neye benzediğini (*aslan asker, kurt politikacı, melek kız, taş yürek* vb.) göstermektedir. Bunlara ilaveten, meslek adlarıyla kurulan tamlamaların (Doktor Ali, Berber Osman vb.), bir ad ile ondan sonra gelen unvanların oluşturdukları birliklerin (*Mehmet Bey, Ahmet Ağa, Hasan Paşa, Ayşe Öğretmen, Fatma Hoca* vb.), akraba adlarının (*Ayşe Teyze, Mustafa Amca* vb.), ve sıra sayılarının oluşturduğu öbeklerin (*on beş, yirmi dört, yüz elli* vb.) de takısız ad tamlamaları olduğu belirtilmektedir (Hatipoğlu 1972: 19-20; Atabay - Kutluk - Özel 1983: 57; Koç 1995: 433; Eker 2003: 366).

Bu tür tamlamaların takısız (eksiz) ad tamlaması olması gerektiğini savunanlar, bu görüşlerini ispatlamak için biçim bilgisi, söz dizimi ile anlam bilgisinden ve art zamanlı bir dilbilgisi yaklaşımından yararlanmak istemiş-

lerdir. Bu alanlardan nasıl yararlanıldığını gösterebilmek için yukarıda verilen örneklerden *demir kapı* tamlaması bu ölçütlere göre incelenecektir.

1. Türkçenin biçim bilgisine göre, *demir kapı* tamlaması yalın durumdaki iki addan meydana gelen bir sözcük öbeği olduğu için takısız ad tamlaması olmalıdır.

2. Bu öbek, söz dizimi kurallarına göre incelendiğinde, iki adın yan yana gelerek bir öbek oluşturduğu ve tamlanan olan adın tamlayan olan başka bir adla tamamlandığı görülmektedir. Bir öbekte bulunan sözcükler, öbeğin türü değiştirilmeden ancak aynı türden başka bir sözcükle yer değiştirebilirler. *Demir kapı* örneğinde de "demir" ad olduğu için bu öbeğin ad tamlaması olarak kalması isteniyorsa yalnızca ad olan başka sözcüklerle yer değiştirebilir ve *demir* yerine *çelik, tahta, sunta, alüminyum* vb. adlar kullanılabilir. Dolayısıyla *demir* yerine *eski, yeni, dar, geniş, pahalı, ucuz, sağlam, çürük* vb. sıfatlar kullanılırsa yeni tamlama artık bir sıfat tamlamasına dönüşür. Yani bu sıfatlar *demir* adının yerine değil de *kapı* nesnesini nitelemek amacıyla kullanılmış olmaktadır. Böylece aynı türden başka tamlamalar oluşturmak için, söz konusu öbekte tamlayan durumunda olan *demir* yerine başka adlar kullanılabilir; fakat, sıfatlar aynı amaçla kullanılamaz.

3. Bir başka husus da bu tür tamlamalarda tamlayanın, tamlananın işaret ettiği nesnenin neden yapıldığını bildirmesi bazı kaynaklarda iddia edildiği gibi "Xden yapılmış Y" diziminin kısaltılmış biçimi olarak düşünülemez. Çünkü böyle bir dizimde herhangi bir tamlamadan değil, yargı belirten bir ad öbeğinden söz edilebilir (Koç 1995: 434). Yani bu dizim, açıkça "Y olarak adlandırılan nesne X maddesinden yapılmıştır" yargısını taşımaktadır. Ayrıca, takısız ad tamlaması olarak belirtilen her tamlamayı bu şekilde açmak/genişletmek mümkün değildir. Örneğin, *Kemal Paşa* gibi bir ad tamlamasını *Kemalden yapılmış Paşa* biçiminde düşünmek imkansızdır.

4. Anlamla ilgili olarak da "demir" sözcüğü bir maddenin adıdır ve başka bir nesnenin yapıldığı maddeyi bildirmektedir. Bu nedenle, bir nesnenin yapıldığı madde o nesnenin var olabilmesi için gerekli olan asıl ve temel bir unsurdur. Sıfatlar ve özel olarak da niteleme sıfatlarının kullanılabilmesi için öncelikle nesnenin meydana gelmesi, var olması gerekmektedir. Bu nedenle *demir kapı* dendiğinde tamlayan tamlananın yapıldığı malzemeyi bildirerek nitelemeden ziyade *kapının* ortaya çıkabilmesi için gerekli temel bir unsur işaret etmektedir. Bu *kapı* demirden yapılip ortaya çıktıktan sonra rengi (*siyah demir kapı*), ölçütleri (*uzun demir kapı, geniş demir kapı*), değeri (*pahalı demir kapı*) vb. yönlerden nitelenebilir.

5. Bir de takısız ad tamlamalarının varlığı hususuna art zamanlı bir yaklaşımla bakılmalıdır. Türkçenin tarihi metinlerinde bu tür tamlamaların var-

lığı, takısız ad tamlamalarının günümüzde de var olduğuna işaret edebilir. Gerçekten de Eski Türkçe ve Orta Türkçe metinlerde görülen *Bilge Kagan*, *Türk bodun*, *temir kapığ*, *Ötüken yış* (*yer*), *tivi kuş*, *arpa ař*, Eski Anadolu Türkçesinde yer alan *kayın ana*, *kayın ata*, *altun akçe*, *kadın ana* gibi sözcük öbekleri takısız ad tamlamalarının sayılı örnekte de olsa Türkçede eskiden beri bulunduğunu göstermektedir (Koç 1995: 435). Hatta bazı belirtisiz ad tamlamalarında tamlanan olan sözcüğün iyelik ekini yitirerek eksiz tamlamaya dönüşüp birleşik sözcük şekline girmesi de (*Kadıköy* < *Kadı Köyü*, *Topkapı* < *Top Kapısı*, *Kumkapı* < *Kum Kapısı*, *Paşabahçe* < *Paşa Bahçesi*, *Hacettepe* < *Hacet Tepesi* vb.) takısız ad tamlamalarının varlığına kuvvetli bir delil olarak gösterilmektedir.

Bu açıklamaya karşılık, diğer bazı araştırmacılar da iki adın ek almadan yan yana gelerek oluşturduğu tamlamaların ad tamlaması olamayacağını ve bunların aslında sıfat tamlaması olduklarını ileri sürmüşlerdir (Şimşek 1987: 357; Ergin 1989: 359; Banguoğlu 1990: 345; Ediskun 1992: 122-123; Zülfikar 1995: 789; Korkmaz 2003: 275). Bu sınıflandırmanın doğruluğunu kanıtlamak için başlıca řu görüşleri belirtmişlerdir:

1. *Demir kapı* gibi örneklere tamlayan olan sözcük tamlanan olan sözcüğün gösterdiği nesnenin yapıldığı maddeyi ifade etmektedir. Fakat, bunlar ad değil sıfat tamlaması olmalıdır; çünkü, bu tamlama "demirden kapı, demirden yapılmış kapı" şeklinde genişletilebilir. Burada, *yapılmak* eyleminin sonunda bulunan *-mış* eki ortaç (sıfat-fiil) eki olduğundan ve ortaçlar da adlardan önce geldiklerinde sıfat görevinde kullanılabildiğinden bu öbeğin "...den yapılmış" kısmı nitelik bildirmektedir. Dolayısıyla, bu kısım *kapı* nesnesinin sıfatı olmaktadır. *Demir kapı* da bu öbeğin kısaltılmışı olduğundan bir sıfat tamlamasıdır.

2. Yine *demir kapı* vb. tamlamalarda yer alan sözcüklerin türlerini bilmek, bu tamlamaların türünü belirlemede yardımcı olacaktır. Sözcüklerin türleri belirlenirken hem kullanım yerlerine hem de sözlüğe bakmak daha güvenli bir yoldur. Türkçe Sözlük'te *demir* sözcüğünün beşinci anlamı açıklanırken türünün sıfat olduğu ve "demirden yapılmış" anlamı verdiği belirtildiğinden *demir kapı* tamlamasının hiçbir kuşkuya yer kalmadan sıfat tamlaması olduğu söylenebilir. Böyle diğer tamlamaların türünü belirlemek için de aynı yol izlenmelidir.

3. Tamlayanın tamlananın gösterdiği nesnenin neden yapıldığını belirttiği tamlamaların yanı sıra, *aslan asker* örneğindeki gibi benzetme ilgisiyle kurulan tamlamalar da ad değil sıfat tamlaması olmalıdır; çünkü, *aslan* sözcüğünün değişmece (mecaz) yoluyla "gürbüz ve yiğit adam" anlamına geldiği *Türkçe Sözlük*'te belirtilmektedir. Bu nedenle "aslan" sözcüğü "asker" in gür-

büzlüğünü ve yiğitliğini tanımlamak için kullanıldığından *aslan asker* bir sıfat tamlaması olmaktadır. Ayrıca bu tür tamlamalar, "aslana benzer asker, aslan gibi olan asker" şekillerinde yine ortaçlarla nitelenecek şekilde genişletilebilir. *Aslan asker* de "aslan gibi olan asker" in kısaltılmışı olduğundan bu öbeğe rahatlıkla sıfat tamlaması denebilir.

4. *Demir kapı*, *aslan asker* gibi tamlamalarda şekilden çok işlevin ön planda tutulması gerektiği belirtilmiştir (Korkmaz 2003: 275). Bu nedenle, takısız tamlamalarda birinci sözcük daima sıfat görevinde yani niteleme amacıyla kullanıldığından bunları sıfat tamlaması kabul etme gereği vardır.

Bunların yanında bir de, *demir kapı* gibi tamlamalara "bir çeşit birlik" adı verilmiş, iki adın ek almadan oluşturduğu tamlamalarda, birinci adın niteleyici konumunu dolduran ama sıfatlaşmadan sınırlı bir şekilde niteleyici gibi davranan bir ad olduğu öne sürülmüştür (Johanson 2004: 12). Adların yerine getirdiği bu işlev "özdeşlik eşlemesi" (identity apposition) olarak adlandırılmıştır. Bu adlar, bir addan önce gelen niteleyici konumunu doldurduklarından sık sık sıfat olarak değerlendirilmiştir. Halbuki özdeşlik eşlemesiyle niteleyici gibi kullanılan adlar, sadece asli kullanımdan ikincil bir kullanıma geçmiş; ancak, sıfatlaşmamıştır. Bu adlar nitelikleri değil, varlıkları ifade etmektedir. Bir adla birlikte tamlama oluşturduklarında, niteledikleri varlığın hangi maddeden oluştuğunu belirtirler. Adların böyle niteleyici gibi kullanılmaları sınırlıdır. Bu nedenle, özdeşlik eşlemesiyle kullanılan adlar, varlığı oluşturan maddeyi belirtebilir. *Taş*, *demir*, *tahta* gibi adlar bu şekilde niteleyici gibi davranabilir. Böylece, bu tür adlar tamladıkları adlarla "bir çeşit birlik" oluştururlar. Dolayısıyla, *demir kapı* tamlamasında *demir*, *kapının* yapıldığı maddeyi bildiren ve niteleyici konumunda yer alan bir addır; fakat bu tamlamanın belirli bir adı yoktur.

Bu farklı sınıflandırmaların dayanaklarını sıraladıktan sonra şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Türkçede iki adın bir arada kullanılabilmesinin tek yolu "tamlama" denilen sözcük grupları (öbekleri) oluşturmalarıdır. Biçim açısından düşünüldüğünde, herhangi iki adın yan yana getirilerek bir arada kullanılmasında ve böylece bir öbek oluşturmada dilbilgisel olarak hiçbir sakınca yoktur. Ancak bu biçimsel uygunluk, **cam gömlek*, **ağaç çocuk*, **kağıt elma* gibi rastgele iki adın bir tamlama oluşturabilmesi için yeterli değildir. Türkçenin kurallarına göre bu iki ad arasında ya bir aitlik/sahiplik ya da bir niteleme veya belirtme işlevi olmalıdır.

Bu nedenle, tamlama olarak adlandırılan bazı sözcük gruplarının sınıflandırılmasında görülen karışıklıklar, iki ad arasındaki ilginin niteliğiyle ilişkilidir. Bundan dolayı *demir kapı*, *aslan asker* gibi tamlamalarda ilk olarak, iki ad arasındaki ilgi üzerinde durulmalı, özellikle de bu sözcük gruplarına

yaklaşım yöntemi sorgulanmalıdır. *Demir kapı* örneğine dönülürse, bu öbekte tamlanan olan *kapı* adı ile ondan önce gelen "demir" adı arasında herhangi bir sahiplik/aitlik ilişkisi görünmemektedir; çünkü, tamlanan olan *kapı* adı bir iyelik eki almamıştır. Böylece *demir kapı* tamlamasının diğer ad tamlamalarının bu temel özelliğine sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

İkincisi, *demir kapı*, *aslan asker* gibi tamlamaları takısız ad tamlaması olarak kabul edenlerin analitik veya çözümleyici bir yöntemle düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu yöneme göre, bir bütün kendisini oluşturan birimlere ayrılarak incelenir (Akarsu 1988: 47; Cevizci 2000: 48). Tabii ki, "bütün" üzerinde düşünürken "birim"lerin nitelikleri, sahip oldukları özellikler de araştırılmalıdır. Bu yöntem uygulandığında, şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: *Demir kapı* tamlaması iki addan oluşmuştur, o nedenle, bunların oluşturduğu bütün de bir ad tamlaması olmalıdır. Bu bütünü meydana getiren adlar herhangi bir ek almadığı için bütün de "takısız ad tamlaması" olarak adlandırılmalıdır.

Halbuki, analitik veya çözümleyici yöntem burada çok uygun bir düşünme ve inceleme yöntemi olarak görünmemektedir; çünkü, yapılmaya çalışılan şey *demir kapı* tamlamasını oluşturan sözcüklerin, yani birimlerin türlerini ispat etme değil, tam tersine, bu birimlerin oluşturduğu tamlamayı yani bütünü sınıflandırma işidir. Bu nedenle çözümleyici yöntemle düşünülürken bütünün onu oluşturan birimlerden ve onların toplamından farklı bir şey olduğu unutulmamalıdır. Tek tek *demir* ve *kapı* birimleri, birer ad olmaları da dahil biçim ve anlam açısından birçok özelliklere sahip sözcüklerdir. Bir araya geldiklerinde ise "demir" ve "kapı" adlarından tamamen farklı, yeni bir bütün karşımıza çıkmaktadır. Birimlerin özellikleri bütünü etkileyebilir, ama tamamıyla belirleyici olamaz. Bu nedenle, iki sözcük de ad olduğu için onların meydana getirdiği öbeğe de ad tamlaması demek doğru olmayabilir. Burada, tamlamalarda ilk sözcüğün hangi işlevde kullanıldığı önem kazanmaktadır; çünkü, aslen ad türünde olan bir sözcük başka bir adın önünde niteleme veya belirtme amacıyla sıfat olarak kullanılabilir.

Üçüncü olarak, *demir kapı* gibi bir öbek, takısız ad tamlaması olarak düşünülürken varlıkların niteliklerinin ne olduğu ve bunların dilde gösterimi gözden kaçırılmaktadır. Türkçe Sözlük'e göre nitelik "bir şeye ait olan, onu benzerlerinden ayıran her şey" olarak tanımlanmaktadır. Daha ayrıntılı başka bir tanımda ise "(1) bir nesnenin algılanabilir, gözlemlenebilir özelliği, bir şeyin sahip olduğu ve o şeyi tanımlanabilir, bilinebilir ve başka varlık türlerinden ayırt edilebilir kılan özellik (2) bir nesnenin, başka bir nesne olarak değil, fakat o nesne olarak başka nesnelere ayrılmasını sağlayan karakteristik" denmektedir (Cevizci 2000: 684). Bu tanımlardan yola çıkılarak, bir

kapının demirden olması onun bir niteliği midir yoksa değil midir sorusu cevaplandırılmalıdır. Kapının demir olması onun niteliği değilse, o zaman bu iki sözcüğün oluşturduğu öbek bir ad tamlaması olacaktır. Fakat, kapının demirden olması, o kapıyı hem demirden yapılmış olan diğer nesnelere (demir masa, demir tencere, demir karyola, demir dolap vb.) hem de diğer kapılardan (tahta kapı, cam kapı, alüminyum kapı, çelik kapı vb.) ayıran bir özelliktir. Bu nedenle, kapının demir olması, demirden yapılmış olması onun bir niteliği olarak görünmektedir. "Demir" ile "kapı" arasındaki ilgi nitelendirme olduğuna göre *demir kapı* da bir sıfat tamlamasıdır. Dolayısıyla, ilk sözcüğün, tamlananın gösterdiği nesnenin yapıldığı maddeyi bildirdiği, yani "Xden yapılmış Y" biçiminde genişletilerek bu hususun iyice açığa çıkarıldığı tamlamalar birer sıfat tamlaması olmalıdır.

Ayrıca sıfatlar, adların gösterdiği varlık ve kavramların özelliklerini, onlara ait olan nitelikleri açıklayan sözcüklerdir (Johanson 2004: 6). Bazı sorularla bu niteliklerin ortaya çıkarılması mümkündür. Herhangi bir ada "nasıl, ne tür" gibi sorular sorulduğunda hep sıfatlar elde edilmektedir. Bu soruları, *demir kapı* tamlamasında temel öge olan *kapı* adına yönelttiğimizde, yani *Nasıl kapı? Ne tür kapı?* gibi sorular sorduğumuzda en uygun cevabın *demir kapı* olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu sorulara cevap veren "demir" sözcüğünün sıfat olması gereklidir. Bu nedenle, *demir kapı* da bir ad değil sıfat tamlaması olmalıdır.

Dördüncü olarak, Johanson'un (2004: 14) belirttiği gibi, ad tamlamalarının kendilerine özgü bir öbek yapıları vardır. Bu tamlamalarının oluşturduğu öbek yapıda temel öge iyelik eki alırken onu tamamlayan ögenin eksiz olabildiği veya ilgi eki alabildiği görülmektedir. Tamlayan ögenin eksiz olduğu ad tamlamalarında, tamlayana ilgi eki eklendiğinde bile tamlama ad tamlaması olma özelliğini korumaktadır. Örneğin, *kapı kolu* gibi bir ad tamlaması, ad + ad + iyelik eki biçimindedir. Bu öbekte tamlayan olan "kapı" adı ilgi ekiyle genişletilebilir. Böylece, *kapı kolu* tamlaması *kapının kolu* biçimine girer ve ad tamlaması olma özelliğini devam ettirir. Böyle bir genişletmeyi *demir kapı* tamlamasına uyguladığımızda **demirin kapısı* gibi bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu tamlama, *demir* adı özel ad olmadığı sürece, tamlayan tamlanan ilişkisi yönünden kabul edilemez bir tamlamadır. Bundan dolayı, *demir kapı* bir ad tamlaması değil sıfat tamlaması olarak görünmektedir.

Demir kapı gibi tamlamaların yanında ikinci bir grup oluşturan *aslan asker* ve benzeri tamlamalar ise, ilk sözcükler gerçek anlamlarıyla kabul edildiğinde açıklanamayacak bir duruma gelen öbeklerdir; çünkü, *aslardan* bir *asker* düşünülemez. Bundan dolayı, bu ve benzeri öbekleri sınıflandırırken sözcüklerin değişmece (mecaz) anlamlarından hareket edilmelidir (Uğur

2003: 90–91). Böyle düşünüldüğünde *aslan asker* tamlamasının benzetme yönü ve benzetme ilgeci (edatı) düşürülmüş bir yalın benzetme (teşbih-i belîğ) olduğu görülecektir. Bunu anlamak için yine askerin niteliklerinden yola çıkılmalıdır. *Aslan* olmak, *askerin* bir niteliği olamaz; ancak, aslanın bir özelliği asker için ayırıcı bir özellik olarak kullanılmış olabilir. O halde, bu niteleme, “aslan gibi kuvvetli asker, aslan gibi cesur asker” şekillerinde genişletilip tam bir benzetmeye dönüştürüldüğünde açıkça görülebilir. Bu nedenle benzetme yönü ve benzetme ilgeci (edatı) düşürülerek oluşturulan benzetmeler de birer sıfat tamlaması olmaktadır.

Bu arada, çalışma bağlamında *demir kapı* ve *aslan asker* gibi tamlamalarla ilgili bir hususu tekrar etmek gerekmektedir. Çalışmanın amacı, *demir*, *aslan* gibi sözcüklerin sıfat türünde olduğunu göstererek bunların bulunduğu tamlamaların sıfat tamlaması olduğunu kanıtlamak değildir. Amaç, bu tür sözcüklerin niteleyici gibi kullanıldığını gösterdikten sonra, *demir kapı* ve *aslan asker* gibi tamlamaları, niteleyici + ad yapısında oldukları için sıfat tamlaması olarak sınıflandırma gereğini belirtmektir. Yoksa, *demir*, *aslan* sözcükleri sıfatların bazı özelliklerine (niteleme vb.) sahip oldukları halde, bazı özelliklerine (zarflarla nitelendirilme, karşılaştırma vb.) sahip değildir. Bu durumdaki sözcükler, Johanson (2004: 12) tarafından özdeşlik eşlemesiyle niteleyici gibi kullanılan ama sıfatlaşmamış adlar olarak açıklanmış, bu sözcüklerin yer aldığı tamlamalar da “bir çeşit birlik” diye adlandırılmıştı. Johanson’un açıklaması da bu sözcüklerin niteleyici olduğunu belirtmekte ama bunlardan oluşan tamlamaları belirli bir sınıfa sokmamaktadır. Bu çalışmada ise, “demir, aslan” gibi sözcükler niteleyici konumunda olduklarından içinde yer aldıkları tamlamaların da sıfat tamlaması olması gerektiği belirtilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak, her iki ögesi de ek almadan kurulmuş tamlamalarda, eğer tamlayanla tamlanan arasında bir sahiplik/aitlik ilişkisi yoksa, tamlayan tamlananın yapıldığı maddeyi bildiriyorsa, onun bir niteliğini ayırıcı bir özellik olarak gösteriyorsa, ilk sözcük bir ad gibi genişletilemiyorsa veya değişmece (mecaz) anlamıyla tamlanan ile arasında benzerlik ilgisi kuruluyorsa, bu tamlamaların sıfat tamlaması olarak sınıflandırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, *ipek gömlek*, *nylon çorap*, *çelik çaydanlık*, *taş yürek*, *kurt politikacı*, *melek kız* gibi tamlamalar sıfat tamlaması olmalıdır. Ayrıca, *Doktor Ahmet*, *Berber Osman*, *Kuaför Sevinç* gibi bir addan önce getirilen meslek adlarıyla kurulan tamlamalar da aynı nitelik ilgisine dayanılarak sıfat tamlaması olarak adlandırılmalıdır.

Bunların yanında, bir ad ile ondan sonra gelen unvanların oluşturduğu öbeklerin (*Sevgi Hanım*, *Ali Bey*, *Hasan Paşa*, *Hakan Hoca*, *Macit Başkan*), akra-

ba adlarının (*Ayşe Teyze, Veli Amca*), bazı asıl sayıların (*on beş, elli dört, yüz yetmiş*), *devlet baba, toprak ana, tabiat ana* gibi birkaç tamlamanın ve günümüzde çok yaygın olarak karşımıza çıkan iş yeri, ürün, şirket, banka, radyo ve televizyon kanalı adlarının (*Ekin Büfe, Yapı Ticaret, Elma Sandalye, Halkbank, Koç Holding, Kanal D, Sun Radyo* vb.) tamlama olup olmadıkları veya hangi tür tamlamaya girdiklerini açıklamak oldukça karmaşık görünmektedir. Bunlardan bazı sayı adlarının farklı bir yapıdan kaynaklandığı, bugün *on beş* şeklinde iki adı yan yana getirerek kullandığımız sayının Eski Türkçede *on artukı beş* şeklinde olduğu bilinmektedir. Fakat, bu tür bir araya getirme günümüze taşınmamış, yeni bir şekil oluşturulmuştur. Ayrıca, Eski Türkçedeki yapıların bugün yapılacak sınıflandırma ve açıklamalar için tam anlamıyla dayanak oluşturması mümkün görünmemektedir (Zülfikar 1995: 786). Bu nedenle, *iki yüz, beş bin, bir milyon* gibi belirtme sıfatı + ad yapısında sıfat tamlaması olanların dışında sayı öbeklerinin tamlama olarak türünü belirlemek güçtür; çünkü, iki ad, aralarında bir niteleme veya sahiplik ilgisi olmadan bir arada kullanılmaktadır.

Yine, adlar ve onlardan sonra gelen unvanlarla akraba adlarının bir tamlama olarak sınıflandırılması da oldukça güç bir husustur. *Ali Öğretmen, Kemal Hoca, Macit Başkan, Ayşe Teyze, Veli Amca, Sevim Hanım, Mehmet Bey* gibi öbeklerde ne sahiplik/aitlik ilgisi ne de niteleme ilgisi görünmektedir. Eğer bu öbeklerde sözcükler yer değiştirmiş şekilde kullanılsaydı, bunlar arasında olabilecek niteleme ilgisi kolayca gösterilebilirdi. Fakat bu öbekler *Teyze Ayşe, Amca Veli, Hanım Sevim, Bey Mehmet* biçimlerinde kullanılmadığından böyle bir çözüm de mümkün görünmemektedir.

Bu şekilde iki adın yan yana getirilerek kullanıldığı öbekler özellikle iş yeri, ürün, şirket, banka, radyo ve televizyon kanalı adlarında giderek yaygınlaşmaktadır. Bu konuda birçok örnek vermek mümkündür: *Ekin Büfe, Arzu Café, Tat Gıda, Zeynep Çeyiz, Filiz Makarna, Halk Süt, Pınar Yoğurt, Yapı Ticaret, Tepe Mutfak, Servet İnşaat, Elma Sandalye, Umut Temizlik, Çınar Mutfak, Arif Otomotiv, Barok Mobilya, Kelebek Mobilya, Koç Holding, Sabancı Holding, Özdiğer İnşaat, Doruk Tekstil, İşbank, Halkbank, Denizbank, Vakıfbank, Kanal D, TRT 1, Radyo Metropol, Sun Radyo* vb. Bunların bazılarını (*Filiz Makarnası, Pınar Yoğurdu, Koç Holdingi, İş Bankası* vb.) iyelik eki düşmüş belirtisiz ad tamlaması olarak açıklasak bile, birçoğunu (*Tat Gıda, Zeynep Çeyiz, Elma Sandalye, Arif Otomotiv, Kanal D, Radyo Metropol* vb.) halihazırdaki tamlama kurallarıyla açıklamak mümkün değildir.

Bundan dolayı, Türkçede tamlamaların çerçevesi yukarıdaki örnekleri de içine alacak şekilde genişletilmeli veya tamlamalar haricinde sözcük öbekleri (grupları) temeline dayanan yeni bir sınıflandırmaya gidilmelidir. Böy-

lece, ad veya sıfat tamlaması oluşturma kurallarına uymayan, fakat iki adın yan yana gelerek eksiz biçimde kullanıldığı öbeklerin (grupların) araştırılması ve incelenmesindeki karışıklıklar ortadan kaldırılabılır. Yoksa, bir ad ile ondan sonra gelen unvanların oluşturduğu öbekleri, akraba adlarını, bazı asıl sayı adlarını, *devlet baba*, *toprak ana*, *tabiat ana* gibi öbekleri ve tamlama kurallarına göre açıklanamayan iş yeri, ürün, şirket adlarını *takisiz ad tamlaması* olarak kabul etmekten başka bir çare görünmemektedir.

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1988) *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
 Atabay, N. – Kutluk, İ. – Özel, S. (1983) *Sözcük Türleri*, Ankara: TDK.
 Cevizci, A. (2000) *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yay.
 Ediskun, H. (1992) *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
 Eker, S. (2003) *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yay.
 Ergin, M. (1989) *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
 Gencan, T. N. (2001) *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç Yay.
 Johanson, L. (2004) Güney Sibirya Türkçesinde Adlar ve Sıfatlar, çev. S. Aslan, *Bilig* 29, 1–27.
 Koç, N. (1996) *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
 Hatipoğlu, V. (1972) *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK.
 Korkmaz, Z. (2003) *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK.
 Püsküllüoğlu, A. (1995) *Türkçe Sözlük*, İstanbul: YKY.
 Şimşek, R. (1987) *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon: Kuzey Matbaacılık.
 Uğur, N. (2003) *Anlambilim Sözcüğün Anlam Açılımı*, İstanbul: Doruk.
 Zülfikar, H. (1995) Takisiz Ad Tamlaması Sorunu, *Türk Dili* 523, 781–789.